

POST REDITUM.

IN SENATU.

ORATIO XXVIII.

ARGUMENTUM.

M Tullius postredie quam ab exilio in patriam reversus est, hoc est Nonis Septemb. in Senatum profectus, orationem hanc habuit, qua nominatim utrique Consuli, dein octo Tribunis pl. post septem Prætoribus, dein Cn. Pompejo tum temporis privato, postremo Senatui universo pro reditu impetrato gratias agit. Consules sunt P. Lentulus, Q. Metellus; quorum ita beneficia commemorat, ut illi restitutionis suæ laudem attribuat: huic, quod adversatus non sit, simpliciter gratias agit: simulque duos superioris anni Consules, quorum opera P. Clodius in ipso ejiciendo præcipue usus fuerat, vehementer exagitat. Tribuni sunt T. Annius Milo, P. Sextius, C. Sestilius, M. Cuspius, T. Fadius, M. Curius, C. Messinius, Q. Fabritius: in quibus duo primi nominati, ut principes in Ciceronis salute recuperanda fuerunt, ita potissimum in hac gratiarum actione partem obtinent: duos reliquos Sex. Atilium, & Numerium Quintum, a quibus lesus potius, quam adjutus fuerat, ita prætermittit, ut tamen non obscure perstringat. P. autem Clodium, qui Tribunus anno superiore fuerat, & lege lata Ciceronem in exilium eiecerat, multis verbis passim divexat. Prætores sunt L. Cæcilius, M. Calpidius, C. Septimius, Q. Valerius, P. Crassus, Sex. Quirtilius, C. Cornutus, quorum nulli eximie ac præter cæteros gratias agit. Octavarum autem prætorem App. Claudium, P. Clodii fratrem, qui a reliquis dissenferat, prætermittit. Non est autem mirandum Tribunos pl. ante prætores nominari: quia multo majores illorum, quam prætorum, in comitiis, & legibus vel ferendis vel abrogandis partes fuerunt. Postea Cicero Cn. Pompejo qui tum privatus, id est

sine

sine ullo magistratu fuit, nominatim singularibus verbis gratias agit, quod pro ipsius salute municipia coloniasque adiisset, & præstantissimam de eo in Senatu sententiam dixisset. Diximus autem hanc orationem habitam esse Non. Septembribus postredie quam reversus est. Cujus rei auctorem habemus Ciceronem ipsum, qui in epist. i. lib. ad Attic. iv. his scribit verbis: Postredie in senatu, qui fuit dies Non. Septemb. senatui gratias egimus. Unde perspicue intelligitur, primam fuisse hanc, quam post reditum suum habuit, ac propterea orationem ad Quirites posteriore loco collocandam fuisse. HOTOM.

I, Patres conscripti, pro vestris immortalibus in me, fratremque meum, liberosque nostros meritis parum vobis cumulate gratias egero; quæso, obtestorque, ne meæ naturæ potius, quam magnitudini vestrorum beneficiorum id tribuendum putetis. Quæ enim tanta potest existere ubertas ingenii, quæ tanta dicendi copia, quod tam divinum atque incredibile genus orationis, quo quisquam possit vestra in nos universa promerita, non dicam complecti orando, sed percensere numerando? qui mihi fratrem optatissimum, me fratri amantissimo, liberis nostris parentes, nobis liberos: qui dignitatem, qui ordinem, qui fortunas, qui amplissimam rempublicam, qui patriam, qua nihil potest esse jucundius, qui denique nosmetipsos nobis reddidistis.

Quod si parentes carissimos habere debemus, quod ab iis nobis vita, patrimonium, libertas, civitas tradita est: si deos immortales, quorum beneficio & hæc tenuimus, & cæteris rebus aucti sumus: si populum Romanum, cujus honoribus in amplissimo consilio, & in altissimo gradu dignitatis, atque in hac omnium terrarum arce collocati sumus: si hunc ipsum ordinem, a quo sæpe magnificentissimis decretis fumus honestati: immensum quiddam & infinitum est, quod vobis debeamus, qui vestro singulari studio atque consensu parentum beneficia, deorum immortalium munera, populi Romani honores, vestra de me multa judicia, nobis omnia uno tempore reddi-

reddidistis : ut , cum multa vobis , magna populo Romano , innumerabilia parentibus , omnia diis immortalibus debeamus , quod hæc antea singula ¹ per illos habuerimus ; nunc univèrsa per vos recuperaverimus .

II. Itaque , Patres conscripti , quod ne optandum quidem est homini , immortalitatem quandam per vos adepti videmur . Quod enim tempus erit unquam , quo vestrorum in nos beneficiorum memoria ac fama moriatur , qui illo ipso tempore , cum vi , ferro , metu , minis obsessi teneremini , non multo post discessum meum univèrsum me revocavistis , referente L. Ninnio , fortissimo atque optimo viro ? quem habuit ille pestifer annus & maxime fidelem , & minime timidum , si dimicare placuisset , defensorem salutis meæ . Posteaquam vobis potestas decernendi non est permissa per eum tribunum plebis ² , qui , cum per se ³ rempublicam lacerare non posset , sub alieno scelere ⁴ delevit : nunquam de me siluistis , nunquam meam salutem non ab his consulibus ⁵ , qui vendiderant ⁶ , flagitavistis .

Itaque vestro studio , atque auctoritate perfectum est , ut ille ipse annus , quem ego mihi , quam patriæ , malueram esse fatalem , hos tribunos haberet , qui & promulgarent de salute mea , & ad vos sæpenumero referrent . Nam consules modesti ⁷ , legumque metuentes , impediebantur lege ⁸ , non ea , quæ de me ⁹ , sed ea , quæ de ipsis lata erat , cum meus inimi-

¹ *Quod hæc antea singula*] Subest mendum . Neque enim plena sententia est : quin etiam particula *quod* ab omnibus relictis libris , quam plurimis etiam impressis abest . Quod si conjecturæ locus potest esse , fortasse particula *iamen* , illius *quod* loco substituta sententiam implet ; ut sensus sit : Eri hæc olim accepimus , tamen cum antea singularem , hoc tempore univèrsa recuperaverimus , multo majus hoc recens beneficium est , quam alia superiorum temporum univèrsa . *Idem* . Cur non deletur *quod* , cum sententiam turbet , & nec in edit. prima reperitur ? *Græv.*

² *Per eum trib. pleb.*] Ellum Ligurum , quia intercessit . *Mans.*

³ *Per se*] Homo ignobilis , nullis opibus . *Idem* .

⁴ *Sub alieno scelere*] P. Clodii , quem secutus est in delenda republica . *Idem* .

⁵ *Ab his consulibus*] Pisonæ & Gabinio . *Idem* .

⁶ *Qui vendiderant*] Clodio , passione provinciarum , quæ sceleris merces . *Idem* .

⁷ *Consules modesti*] *Elpasius* . Hoc enim legis nomine cupiditatem suam tegebant . *Horoman.*

⁸ *Impediabantur lege*] Quam Clodius tulerat , ne quis ad senatum de revocando Cicerone referret ; neve sententiam diceret : ut paulo infra . *Idem* .

⁹ *Non ea , quæ de me*] Nam illa lex nihil me facere vetabat : sed consules ipsos , & eos qui jus ad senatum referendi habebant . *Idem* .

nimicus ¹⁰ promulgavit , ut , si revixissent ii , qui hæc pene deleverunt , tum ego redirem : quo facto utrumque confessus est , & se illorum vitam desiderare , & magno in periculo ¹¹ rempublicam futuram , si aut hostes atque interfectores reipublicæ revixissent , aut ego non revertissem . Itaque illo ipso anno , cum ego cessissem ; princeps ¹² autem civitatis , non legum præsidio , sed parietum , vitam suam tueretur ; respublica sine consulibus esset , neque solum parentibus perpetuis , verum etiam tutoribus annuis esset orbata : sententias dicere prohiberemini : caput meæ proscriptionis recitaretur ; nunquam dubitatis meam salutem cum communi salute conjungere .

III. Postea vero quam singulari & præstantissima virtute P. Lentuli consulis , ex superioris anni caligine & tenebris lucem in republica Kalendis Januariis despiciere coepistis : cum Q. Metelli , nobilissimi hominis , atque optimi viri , summa dignitas , cum prætorum , tribunorum plebis pene omnium virtus & fides reipublicæ subvenisset : cum virtute , gloria , rebus gestis Cn. Pompejus , omnium gentium , omnium seculorum , omnis memoriæ facile princeps , tuto se in senatum venire arbitrareretur : tantus vester consensus de salute mea fuit , ut corpus abesset meum , dignitas jam in patriam revertisset .

Quo quidem mense ¹³ , quid inter me & meos inimicos interesset , existimare potuistis . Ego meam salutem deserui , ne propter me civium vulneribus respublica cruentaretur : illi meum reditum non populi Romani suffragiis , sed flumine sanguinis intercludendum putaverunt . Itaque postea nihil vos civibus , nihil focis , nihil regibus respondistis : nihil iudices sententiis , nihil populus suffragiis , nihil hic ordo auctoritate declaravit : mutum forum , elinguem curiam , tacitam & fractam civitatem videbatis .

Quo quidem tempore , cum is excessisset ¹⁴ , qui cædi & flammæ vobis auctoribus restiterat : cum ferro & facibus ho-

Tom. V.

¹⁰ *Meus inimicus*] P. Clodius .

¹¹ *Magno in periculo*] Festive cum sarcasmo legis sententiam immutat : quasi Clodius significasset , si Catilinarii revixissent ,

illico revocandum Ciceronem , ut illorum conatibus iterum obliqueret . *Horoman.*

G g g

¹² *Princeps*] Cn. Pompejus .

¹³ *Quo quidem mense*] Januario . Sermo est de rogatione Q. Fabricii , quam memorat Orat. pro Sextio , cap. 35. *Ferr.*

¹⁴ *Cum is excessisset*] Cicero .

mines tota urbe volitantes, magistratum testa impugnata, deorum templa inflammata, summi viri & clarissimi consulis faeces fractos, fortissimi atque optimi viri, tribuni plebis¹⁵, sanctissimum corpus non tactum ac violatum manu, sed vulneratum ferro, confectumque vidistis. Qua strage nonnulli per moti magistratus partim metu mortis, partim desperatione reipublicæ paulum a mea causa recesserunt. Reliqui fuerunt, quos neque terror, neque vis, nec spes, nec promissa, nec tela, nec faeces a vestra auctoritate, a populi Romani dignitate, a mea salute depellerent.

IV. Princeps P. Lentulus, parens ac deus nostræ vitæ, fortunæ, memoriæ, nominis, hoc specimen virtutis, hoc indicium animi, hoc lumen consulatus sui fore putavit, si me mihi, si meis, si vobis, si reipublicæ reddidisset. Qui, ut est designatus, nunquam dubitavit sententiam de salute mea, se, & reipublica dignam, dicere. Cum a tribuno plebis veraretur, cum præclarum caput recitaretur, *Ne quis ad vos referret, ne quis decerneret, ne disputaret, ne loqueretur, ne pedibus iret*¹⁶, *ne scribendo adesset*: totam illam clausulam, ut ante dixi, proseriptionem, non legem putavit, qua civis optime de reipublica meritis, nominatim, sine iudicio, una cum senatu, reipublicæ esset ereptus. Ut vero iniit magistratum, non dicam, quid egerit prius, sed quid omnino egit aliud, nisi ut, me conservato, vestram in posterum dignitatem auctoritatemque sanciret?

Dii immortales, quantum mihi beneficium dedisse videmini, quod hoc anno P. Lentulus consul est? Quanto majus didissetis, si superiore anno fuisset? nec enim eguissim medicina consulari, nisi consulari vulnere concidisset. Audieram ex sapientissimo homine, atque optimo civi & viro, Q. Catulo, non sæpe unum consulem improbum, duos vero nunquam, post Romam conditam, excepto illo Cimmano tempore, fuisse. Quare meam causam semper fore firmissimam dicere solebat, dum vel unus in reipublica consul esset. Quod vere dixerat,

si il-

¹⁵ Tribuni plebis] P. Sextii.

¹⁶ Ne pedibus iret] Hoc est, ne per di-

scensionem S. C. fieret.

si illud de duobus consulibus, quod ante in republica non fuerat, perenne ac proprium manere potuisset. Quod si Q. Metellus illo tempore consul fuisset unicus, dubitatis, quo animo fuerit in me conservando futurus, cum in restituendo auctorem¹⁷ fuisset, adscriptoremque videatis?

Sed fuerunt duo consules, quorum mentes angustæ, humiles, præva; oppletæ tenebris ac fordibus, nomen ipsum consulatus, splendorem illius honoris, magnitudinem tanti imperii nec intueri, nec sustinere, nec capere potuerunt: non consules, sed mercatores provinciarum, ac venditores vestræ dignitatis. Quorum alter a me Catilinam, amatorem suum¹⁸, multis audientibus; alter Cethegum¹⁹, consobrinum, repositabat: qui me duo sceleratissimi post hominum memoriam, non consules, sed latrones, non modo deseruerunt, in causa præsertim publica & consulari, sed prodiderunt, oppugnarunt, omni auxilio non solum suo, sed etiam vestro, cæterorumque ordinum, spoliatum esse voluerunt: quorum alter²⁰ tamen neque me, neque quemquam fecellit.

V. Quis enim ullam ullius boni spem haberet in eo, cujus primum tempus ætatis palam fuisset ad omnium libidines divulgatum? qui ne a sanctissima quidem parte corporis potuisset hominum impuram intemperantiam propulsare: qui, cum suam rem non minus strenue, quam postea publicam confecisset; egestatem & luxuriam domestico lenocinio sustentavit? qui nisi in aram tribunatus confugisset, neque vim prætoris, nec multitudinem creditorum, nec bonorum proseriptionem effugere potuisset? Quo in magistratu, nisi rogationem de piratico bello tulisset, profecto egestate & improbitate coactus piraticam ipse fecisset; ac minore quidem cum reipublicæ detrimento, quam quod intra mœnia nefarius hostis prædoque versatus est: quo inspectante ac sedente, legem tribunus plebis tulit, ne auspiciis obtemperaretur: ne obnuntiare consilio,

G g g 2

aut

¹⁷ Auctorem] Auctor fuit, cum ejus sententiam alii fecerunt. Adscriptor, cum pro more nomen ejus in præscribendo S. C. apponeretur. Harum.

¹⁸ Amatorem suum] Virum Gabinii Catili-

linam, paulo post appellat, & in oratione pro domo: *Gabinium Catilinæ delicias*. Manutius.

¹⁹ Alter Cethegum] Pifo.

²⁰ Quorum alter] Gabinus.

aut comitiis; ne legi intercedere liceret: ut lex Ælia & Fufia ne valeret: quæ nostri majores certissima subsidia reipublicæ contra tribunitios furores esse voluerunt. Idemque postea, cum innumerabilis multitudo bonorum de Capitolio supplex ad eum fordidata venisset, cumque adolescentes nobilissimi, cunctique equites Romani se ad lenonis impurissimi pedes abjicerent: quo vultu cincinnatus ganeo non solum civium lacrymas, verum etiam patriæ preces repudiavit? Neque eo contentus fuit, sed etiam in concionem ascendit: eaque dixit, quæ, si ejus vir Catilina revixisset, dicere non esset ausus: se Nonarum Decembris, quæ me consule fuissent, clivique Capitolini poenas ab equitibus Romanis esse repetiturum: neque solum id dixit, sed quos ei commodum fuit, compellavit: L. vero Lamiam, equitem Romanum, præstanti dignitate hominem, & saluti meæ pro familiaritate, reipublicæ pro fortunis suis, amicissimum, consul imperiosus exire urbe jussit. Et cum vos vestem mutandam censuissetis, cunctique mutassetis, atque idem omnes boni jam ante fecissent: ille unguentis oblitus, cum toga prætexta, quam omnes prætores ædilesque tum abjecerant, irrisit squalorem vestrum, & luctum gratissimæ civitatis: fecitque quod nemo unquam tyrannus, ut quo minus occulte vestrum malum gerneretis, nihil diceret: ne aperte incommoda patriæ lugeretur, ediceret.

VI. Cum vero in Circo Flamini, non a tribuno plebis consul in concionem, sed a latrone archipirata, productus esset: primum processit, qua auctoritate vir? vini, somni, stupri plenus, madenti coma, composito capillo, gravibus oculis, fluentibus buccis, pressa voce & temulenta: quod in civem indemnatos esset animadversum, id sibi dixit, gravis auctor, vehementissime displicere. Ubi nobis hæc auctoritas tamdiu tanta latuit? cur in lustris & helluationibus hujus calamistrati saltatoris tam eximia virtus tamdiu cessavit? Nam ille alter Cæsonius Calventius²¹ ab adolescentia versatus est in foro, cum eum præter simulatam versutamque tristitiam, nul-

²¹ Cæsonius Calventius] Calventius homo Romanus cum filia profectus, eam Pisoni Cæsonino hujus L. Pisonis patri collocavit. Cæ. confedit: ubi in civitatem receptus est. Inde in Pisoniana, & in eandem Alcon. Histem.

la res commendaret: non juris studium, non dicendi, non rei militaris, non cognoscendorum hominum, non liberalitas. Quem præteriens cum incultum, horridum, mœstumque vidisset; etiam si agrestem & inhumanum existimares, tamen libidinofum & perditum non putares.

Cum hoc homine, an cum stipite Æthiope si in foro confitisses, nihil crederes interesse. Sine sensu, sine sapore, e-linguem, tardum, inhumanum negotium, Cappadocem modo abreptum de grege venalium diceres. Idem domi quam libidinofus? quam impurus? quam intemperans, non janua receptis, sed pseudothyro²² intromissis voluptatibus? Cum vero etiam literis studere incipit, & helluo immanis cum Græculis philosophari, tum est Epicureus, non penitus illi disciplinæ, quæcunque est, deditus, sed captus uno verbo voluptatis. Habet autem magistros non ex istis ineptis, qui dies totos de officio ac de virtute disserunt: qui ad laborem, ad industriam, ad pericula pro patria subeunda adhortantur: sed eos, qui disputent, horam nullam vacuam voluptate esse debere: in omni parte corporis semper oportere aliquod gaudium, delectationemque versari. His utitur quasi præfectis libidinum suarum: hi voluptates omnes vestigant, atque odorantur: hi sunt conditores instructoresque convivii: iidem expendant, atque æstimant voluptates, sententiamque dicunt, & judicant, quantum cuique libidini tribuendum esse videatur. Horum ille artibus eruditus, ita contempsit hanc pudentissimam civitatem, ut omnes suas libidines, omnia flagitia latere posse arbitraretur, si modo vultum importunum in forum detulisset.

VII. Is me (quanquam me quidem non; cognoram enim, propter Pisonum affinitatem, quam longe hunc ab hoc genere cognatio materna Transalpini sanguinis abstulisset) sed vos populumque Romanum, non consilio, neque eloquentia, quod in multis sæpe accidit, sed rugis, supercilioque decepit. L. Piso, tunc ausus es isto oculo, non dicam isto animo: ista fronte, non vita: tanto supercilio, non enim possum dicere, tantis rebus gestis, cum A. Gabinio confociare consilia peptis

meæ?

²² Pseudothyro] Clam scilicet, & per posticum ostium. Ferratius.

mea? Non te illius unguentorum odor, non vini anhelitus; non frons calamitri notata vestigiis, in eam cogitationem adducebat, ut, cum illius re similis fuisses, frontis tibi integumentum ad occultanda tanta flagitia diutius uti non liceret? Cum hoc coire ausus es, ut consularem dignitatem, ut reipublicæ statum, ut senatus auctoritatem, ut civis optime meriti fortunas provinciarum foedere addiceres? Te consule, tuis edictis & imperiis, senatui populoque Romano non est licitum, non modo sententiis atque auctoritate tua, sed ne luctu quidem ac vestitu reipublicæ subvenire. Capuane te putabas, in qua urbe domicilium quondam superbiæ fuit, consulem * esse, sicut eras ²³ eo tempore: an Romæ, in qua civitate omnes ante vos consules senatui paruerunt?

Tu es ausus in Circo Flamio productus cum tuo illo pari dicere, te semper misericordem fuisse? quo verbo senatum, atque omnes bonos tum, cum a patria pestem depulsiem, crudeles demonstrabas fuisse. Tu misericors me affinem tuum, quem comitiis ²⁴ prærogativæ primum custodem præfeceras ²⁵, quem Kalendis Januarii tertio loco ²⁶ sententiam rogaras, restrictum inimicis reipublicæ tradidisti. Tu meum genus, propinquum tuum: tu affinem tuam, filiam meam, superbissimis & crudelissimis verbis a genibus tuis repulisti. Idemque tu clementia ac misericordia singulari, cum ego una cum reipublica non tribunitio, sed consulari ictu concidissem: tanto scelere, tantaque intemperantia fuisti, ut ne unam quidem horam ²⁷ interesse paterere inter meam pestem, & tuam prædam; saltem dum conticeceret illa lamentario, & gemitus urbis. Nondum palam factum erat occidisse rempublicam, cum tibi

* *Vid. esse, an Romæ, sicut eras eo tempore, in qua*

²³ *Sicut eras*] Piso Duumvir erat creatus a Cesare ad Capuam Coloniam deducendam: simul etiam Romæ Consul. *Idem.*

²⁴ *Comitiis*] Quibus consulatum Piso petiit. *Manutius.*

²⁵ *Præfeceras*] Ut primus custos essem in prærogativa centuria, ne qua fraus committeretur. Iudicium enim prærogativæ tota comitia sequebantur. *Idem.*

²⁶ *Tertio loco*] Primum fortasse, absente C. Cesare genero suo, Cn. Pompejum, alterum M. Crassum, tertium Ciceronem rogavit. In Pisonem: *Cui primam comitiis tuis dederas tabulam prærogativæ, quem in senatu sententiam rogas tertium.* *Idem.*

²⁷ *Ne unam quidem horam*] Clodius enim, cum rogationem de Cicerone tulisset, statim de provinciis tulit, ut Macedoniam Piso, Syriam Gabinium administraret. *Manutius.*

tibi arbitria ²⁸ funeris solvebantur. Uno eodemque tempore domus mea diripiebatur, ardebat: bona ad vicinum consulem de Palatio: de Tusculano ad item vicinum alterum consulem deferebantur: cum, iisdem operis suffragium ferentibus, eodem gladiatore latore, vacuo non modo a bonis, sed etiam a liberis, atque inani foro, ignaro populo Romano quid ageretur, senatu vero oppresso & afflicto, duobus impiis nefariisque consulibus, ærarium, provinciæ, legiones, imperia donabantur.

VIII. Horum consulum ruinas vos consules vestra virtute fulsistis; summa tribunorum plebis, prætorumque fide, & diligentia sublevati. Quid ego de præstantissimo viro, T. Annio, dicam? aut quis de tali cive satis digne unquam loquetur? Qui cum videret, sceleratum civem, aut domesticum potius hostem, si legibus uti liceret, iudicio esse frangendum: sin ipsa iudicia vis impediret ac tolleret, audaciam virtute, furorem fortitudine, temeritatem consilio, manum manu, vim vi esse superandam: primo de vi postulavit. Posteaquam ab eodem iudicia sublata esse vidit; ne ille omnia vi posset efficere, curavit: qui docuit, neque tecta, neque templa, neque forum, neque curiam, sine summa virtute, ac maximis opibus & copiis ab intestino latrocinio posse defendi: qui primum, post meum discessum, metum bonis, spem audacibus, timorem huic ordini, servitatem depulit civitati.

Quam rationem pari virtute, animo, fide, P. Sextius secutus, pro mea salute, pro vestra auctoritate, pro statu civitatis, nullas sibi inimicitias, nullam vim, nullos impetus, nullum vitæ discrimen vitandum unquam putavit: qui causam senatus, exagitata concionibus improborum, sic sua diligentia multitudini commendavit, ut nihil tam populare, quam vestrum nomen; nihil tam omnibus carum aliquando, quam vestra auctoritas videretur: qui me cum omnibus rebus, quibus tribunus plebis potuit, defendit; tum reliquis officiis, juxta, ac si meus frater esset, sustentavit: cujus ego clientibus, liber-

²⁸ *Arbitria*] *Arbitria* dicebatur pecunia publica, pro jure monopolii, ut docuit Gronovius ad Liv. 11. 9. *Græv.*

bertis, familia, copiis, literis ita sum sustentatus, ut meæ calamitatis non adiutor solum, verum etiam focus videretur.

Jam cæterorum officia, studiaque vidistis: quam cupidus mei C. Cestilius, quam studiosus vestri, quam non varius fuerit in causa. Quid M. Cispus? cui ego ipsi, parenti, fratrique ejus, sentio quantum debeam: qui, cum a me voluntas eorum in privato iudicio esset offensa, publici mei beneficii memoria privatam offensionem obliteraverunt. Jam T. Fadius, qui mihi quæstor fuit, M. Curtius, cujus ego patri quæstor fui, studio, amore, animo, huic necessitudini non defuerunt. Multa de me C. Messius, & amicitia, & reipublicæ causa, dixit: legem separatim initio de salute mea promulgavit. Q. Fabricius, si, quæ de me agere conatus est, ea contra vim & ferrum perficere potuisset: mense Januario nostrum statum recuperassemus. Quem ad salutem meam voluntas impulit, vis retardavit, auctoritas vestra revocavit.

IX. Jam vero prætores quo animo in me fuerint, vos estimare potuistis, cum L. Cæcilius privatim me suis omnibus copiis studuerit sustentare: publice promulgavit de mea salute cum collegis pene omnibus: direptoribus autem meorum bonorum in jus adeundi potestatem non fecerit. M. autem Calidius, statim designatus, sententia sua, quam esset cara sibi mea salus, declaravit. Omnia officia C. Septimii, Q. Valerii, P. Craffi, Sex. Quintilii, C. Cornuti, summa & in me, & in rempublicam constiterunt. Quæ cum libenter commemoro, tum non invitus nonnullorum in me nefarie commissa prætereō. Non est mei temporis injurias meminisse: quas ego etiam si ulcisci possem, tamen oblivisci mallet. Alio transferenda mea tota vita est, ut bene de me meritis referam gratiam in amicitias igne perspectas tuear: cum apertis hostibus bellum geram: timidis amicis ignoscam: proditoribus meis non indicem dolorem profectionis meæ: defensores reditus dignitate consoletur.

Quod si mihi nullum aliud esset officium in omni vita reliquum, nisi ut erga duces ipsos, & principes atque auctores salutis meæ, satis gratus judicaret: tamen exiguum reliquæ

vita,

vitæ tempus non modo ad referendam, veram etiam ad commemorandam gratiam mihi relicto putarem. Quando enim ego huic homini, ac liberis ejus, quando omnes mei gratiam referent? quæ memoria, quæ vis ingenii, quæ magnitudo observantia, tot tantisque beneficiis respondere poterit: qui mihi primus afflicto & jacenti consularem fidem, dexteramque porrexit, qui me a morte ad vitam, a desperatione ad spem, ab exitio ad salutem revocavit. Qui tanto amore in me, studio in rempublicam fuit, ut excogitaret, quemadmodum calamitatem meam non modo levaret, sed etiam honestaret. Quid enim magnificentius, quid præclarior mihi accidere potuit, quam quod, illo petente, vos decrevistis, ut cuncti ex omni Italia, qui rempublicam salvam vellent, ad me unum, hominem fractum, & prope dissipatum, restituendum & defendendum venirent? ut, qua voce ter omnino post Romam conditam consul usus esset pro universa republica apud eos solum, qui ejus vocem exaudire possent; eadem voce senatus omnibus agris atque oppidis, cives, totamque Italiam ad unius salutem defendendam excitaret.

X. Quid ego gloriosius meis posteris potui relinquere, quam hoc, senatum judicasse, qui civis me non defendisset, eum rempublicam salvam noluisse? Itaque tantum vestra auctoritas,

Tom. V.

H h h

tan-

²⁹ *Qua voce*] Legebat Ubaldinus, *qua voce aures semel*: alii *qua voce ter omnino* satis longe, ut mihi videtur, uterque a veteri scriptura: verum tamen concedamus aliis, quod ipsi nobis non concedimus, ut conjectura liberior esse possit: rem ipsam ponderemus. Videtur Ubaldinus, cum, *semel*, reponendum putavit, de uno consule P. Valerio Poplicola cogitasse: qui, cum Ap. Herdonius noctu Capitolium arcemque cum exilibus, & servis occupasset, ipse pro imperio consulari, nullo S. C. nullo populi jussu, in concione illa dixit, quæ scripta sunt apud Livium lib. III. *Se arma capere: vocare omnes Quirites ad arma: Si quis impediatis, iam se, consulari imperii, iam tributis potestatis, sacratarumque legum oblitum, quisquis ille sit, ubicumque sit, in Capitolio, in foro, pro hoste habiturum.* Quid vero ii, qui, *ter*, maluerunt, quam, *semel*, spectarunt? tria scilicet tempora, unum Poplicola

consule, alterum L. Opimio, qui Gracchum occidit, tertium C. Mario, qui Saturninum tribunum pl. & Glauciam prætorem. Utra igitur opinio ad Ciceronis mentem propius accedat, nihil decerno: tantum aliquid dicam veritatis indagandæ gratia. Mihi de uno potius consule Poplicola, quam de Opimio famul, & Mario, loqui Cicero videtur. Nam ea major est laus, ut, cum semel tantum, non ter, post urbem conditam consul eos, qui exaudire possent, pro universa republica ad arma vocaverit, senatus ad unius salutem defendendam omnibus agris, vicis, opibus cives, totamque Italiam excitaret: ut comperetur senatus factum pro uno cive restituendo cum consulis facto pro universa republica liberanda, quod singularare tamen fuerit post urbem conditam. Antipit eandem rem in oratione pro Sextio, & in Pisonem. *Manlius.*

tantum eximia consulis dignitas valuit, ut dedecus & flagitium se committere putaret, si quis non veniret. Idemque consul, cum illa incredibilis multitudo Romam, & pene Italia ipsa venisset, vos frequentissimos in Capitolium convocavit. Quo tempore quantam vim natura bonitas haberet, aut vera nobilitas, intelligere potuistis. Nam Q. Metellus, & inimicus, & frater inimici³⁰, perspecta vestra voluntate, omnia privata odia deposuit: quem P. Servilius³¹, vir cum clarissimus, tum vero optimus, mihiq; amicissimus, & auctoritatis & orationis suae divina quadam gravitate, ad sui generis, communisque sanguinis³² facta virtutesque revocavit, ut haberet in consilio & fratrem ab inferis³³, socium rerum meorum, & omnes Metellos, praestantissimos cives, pene ex Acheronte excitatos: in quibus Numidicum illum, cujus quondam de patria discessus, honestus ipsi, bonis omnibus tamen luctuosus visus est. Itaque extitit non modo salutis defensor, qui ante hoc unum beneficium fuerat inimicus; verum etiam adscriptor dignitatis meae. Quo quidem die cum ccccxxvii ex senatu essetis, magistratus autem hi omnes adestent; dissensit unus, is, qui sua lege conjuratos etiam ab inferis excitandos putarat. Atque illo die, quo rempublicam meis consiliis conservatam gravissimis verbis & plurimis judicassetis, idem consul curavit, ut eadem a principibus civitatis in concione postero die dicerentur: cum quidem ipse egit ornatissime causam meam, perfecitque, astante atque audiente Italia tota, ut nemo cuiusquam conducti aut perditii vocem acerbam atque inimicam bonis posset audire.

XI. Ad haec non modo adjuncta salutis, sed etiam ornamenta dignitatis meae, reliqua vos iidem addidistis. Decrevistis,

³⁰ *Frater inimici*] Sic in oratione pro Caesio fratrem parvulem Clodii Metellum hunc appellat, oratorie potius, quam ex Iurifconsultorum subtilitate: qui consobrinum potius dixissent, quia P. Clodius Caeciliae filius erat, quae huius Metelli Nepotis amita fuerat. *Idem.*

³¹ *P. Servilius*] Ishaericus, qui & consulatum & censuram gessit, & de Ishaicis, quos in Cilicia domuit, triumphavit. *Idem.*

³² *Communisque sanguinis*] Nam Ishaericus Q. Metelli Macedonici nepos erat ex filia: quod ex orat. pro domo intelligitur: ubi Cicero eum alloquens, Macedonicum e jus proavum appellat. *Idem.*

³³ *Fratrem ab inferis*] Significat Q. Metellum Celerem, qui Cicrone consule Praetor cum esset, ei in opprimenda conjuratione adjuvor ac socius extitit. *Idem.*

vistis, ne quis ulla ratione rem impediret; qui id impedisset, vos graviter molesteque laturos: illum contra rempublicam, salutemque bonorum, concordiamque civium facturum: & ut ad vos de eo statim referretur: meque etiam si diutius calumniarentur³⁴, redire iussistis. Quid? ut agerentur gratiae, qui e municipiis venissent? Quid? ut ad illam diem, res cum reddissent³⁵, rogarentur, ut pari studio conveniret? Quid denique illo die, quem P. Lentulus, mihi, fratrique meo, liberisque nostris natalem constituit, non modo ad nostram, verum etiam ad sempiterni memoriam temporis? quo die nos comitiis centuriatis, quae maxime majores comitia justa dici, haberique voluerunt, arcessivit in patriam, ut eadem centuriarum, quae me consulem fecerant, consulatum meum comprobarent.

H h h 2

Quo

³⁴ *Calumniarentur*] Astate rem producerent. Id enim interdum est, *calumniari*: unde illud in ep. ad Lentulum: *Res ab adversariis nostris curata est variis calumniis.* Et pro Sextio: *cuius omnia iura, iudificationes, calumnias senatus auctoritas impeditur.* Manutius.

³⁵ *Quid? ut ad illam diem, res cum reddissent*] Hunc locum P. Manutius ex loco simillimo, qui est in oratione pro P. Sextio, non longe ab extremo, qui sic legitur in libris vulg. *Atque, ut iidem ad res redeuntes, &c. ubi tamen quidam docti legi volunt, ad suos redeuntes, sic legendum existimat, Quid? ut iidem, ad res cum reddissent, rogarentur, ut pari studio convenirent?* a suo nunc dissentio. Nam contra atque ille existimavit, locus orationis Sextianae mendosus est: hic autem emendatus, & integer: aut, si locus Sextianae emendatus est, hic ex illo non est mirandum, cum mendo vacet. Quod ex Plauti verbis in Captivis demonstro. Sic igitur Plautus statim in principio: *Prolatis rebus, parastis conatibus sumus. Quando res redeunt, molesti, adoloscique, & multum incommodissimi.* Ex quibus perspicuum est, res prolatas dici, cum lites, & res forentes, ac iudiciales intermiti iuste sunt: res reddisse, ac explicari prius: deinde ad eum, qui est in Sextiana, veniam. Quid (inquit Cicero) quod decrevistis, ut rogarentur municipia, ut pari studio Romam convenirent ad illam

diem, id est, ad illud tempus, cum res reddissent, id est, quo tempore res intermitterent ac prolatae repeterentur? Venio nunc ad illa verba Sextiana: *Decrevit eodem tempore senatus, ut sit, qui ex sua Italia salutis meae causa convenirent, agerentur gratiae: atque ut iidem ad res redeuntes, ut venirent, rogarentur.* Dico igitur in his verbis, atque ut iidem, ad res redeuntes, &c. subesse mendum: idque sic esse purgandum, ac tollendum, atque ut iidem ad illam diem, cum res reddissent, ut venirent, rogarentur: Ut idem dicatur in Sextiana, quod hic dicitur, & locus ille ex hoc emendetur. Quod si quis dicat, iidem verbis manentibus eandem fere sententiam constare posse, hoc modo, ut iidem ad res redeuntes, &c. mendosus, id est, negotia sua intermissa repentes, rogarentur: ut venirent: primum, si hoc constiterit, non continuo est assensur, qui huius orationis locum, ex illo mutare conetur. Deinde hoc dico, ineptam esse hanc sententiam, ut iidem ad res redeuntes, rogarentur, ut venirent. Nam, si hoc sentit Cicero, decretum esse, ut, tum, cum ad res suas redibant, rogarentur, ut venirent: quando venirent? nam quo tempore, aut ad quod tempus venirent, non dicitur. Sin hoc significat, decretum esse, ut rogarentur, ut tum venirent, cum ad res suas redirent: quid ineptius, atque adeo quid absurdius, aut repugnantius dici poterit, quam aliquem rogare, ut veniat tum, cum redeat? *Lambinus.*

Quo die quis civis fuit, qui fas esse putaret, quacumque aut atate, aut valetudine esset, non se de salute mea sententiam ferre? quando tantam frequentiam in campo, tantum splendorem Italiae totius, ordinumque omnium, quando illa dignitate ³⁶ rogatores ³⁷, diribitores, custodesque vidistis? Itaque P. Lentuli beneficio excellenti atque divino, non reducti fumus in patriam, sicut nonnulli clarissimi cives, sed equis insignibus, & curru aurato reportati.

Possum ego satis in Cn. Pompejum unquam gratus videri, qui non solum apud vos, qui omnes idem sentiebatis, sed etiam apud universonum populum Romanum salutem reipublicae & conservatam per me, & conjunctam esse cum mea dixerit? qui causam meam prudentibus commendarit, imperitis edocuerit, eodemque tempore improbos auctoritate sua compresserit? bonos excitarit? qui populum Romanum pro me, tanquam pro fratre; aut pro parente, non solum hortatus sit, verum etiam obsecrarit? qui ipse, cum, propter metum dimicationis & sanguinis, domo se teneret, etiam a superioribus tribunis petierit, ut de salute mea & promulgarent, & referrent? qui in colonia ³⁸ nuper constituta, cum ipse gereret magistratum, in qua nemo erat emptus intercessor ³⁹, vim & crudelitatem privilegii ⁴⁰, auctoritate honestissimorum hominum, & publicis literis consignavit, princepsque Italiae totius praesidium ad meam salutem implorandum putavit? qui, cum ipse mihi semper amicissimus fuisset, etiam, ut suos necessarios mihi amicos redderet, elaboravit?

XII. Quibus autem officiis T. Annii beneficia remunerabor? cujus omnis actio, ratio, cogitatio, totus denique tribunatus, nihil aliud fuit, nisi constans, perpetua, fortis, invicta defensio salutis meae? Quid de P. Sextio loquar? qui suam erga me benevolentiam & fidem non solum animi dolore, sed etiam

³⁶ Illa dignitate] Qui fenatores fuerunt: ut in Pisonem. *Manutius.*

³⁷ Rogatores] Qui tabellas distribuunt: Diribitores, qui lata jam suffragia diriment: Custodes, qui puncta notarent singularem Centuriarum. *Ferrus.*

³⁸ In colonia] Capuz, ubi gerebat Duumviratum collega L. Pifone consul. *Manu-*

sius.

³⁹ Nemo erat emptus intercessor] Hoc in Ellum Ligurem tribunalum pl. conicte: qui Kalendis Jun. referente L. Ninnio de Cicerone revocando, emptus a Clodio, intercessit: *Idem.*

⁴⁰ Privilegii] Clodii legem qua pulsus est, invidia causa privilegiam vocat. *Idem.*

corporis vulneribus ostendit? Vobis vero, Patres conscripti, singulis & egi, & agam gratias. Universis, egi ab initio, quantum potui: satis ornate agere nullo modo possum. Et quantum sunt in me praecipua merita multorum, quae sileri nullo modo possunt, tamen hujus temporis ac timoris mei non est conari commemorare beneficia in me singulorum. Nam difficile est, non aliquem; nefas, quemquam praeterire. Ego vos universos, Patres conscripti, deorum numero colere debeo. Sed, ut in ipsis diis immortalibus non semper eosdem, atque alias alios solemus & venerari, & precari, sic in hominibus de me divinitus meritis omnis aetas erit mihi ad eorum erga me merita praedicanda, atque recolenda.

Hodierno autem die nominatim a me magistratibus statui gratias esse agendas, & de privatis uni, qui pro salute mea municipia, colonialque adisset, populum Romanum supplex obsecrasset, sententiam dixisset eam, quam vos secuti, mihi dignitatem meam reddidistis. Vos me florentem semper ornatiss, laborantem, mutatione vestis, & prope luctu vestro, quoad licuit, defendistis. Nostra memoria senatores ne in suis quidem periculis mutare vestem solebant: in meo periculo senatus veste mutata fuit, quoad licuit per eorum edicta, qui mea pericula non modo suo praesidio, sed etiam vestra deprecatione nudarunt. Quibus ego rebus objectis, cum mihi privato configendum viderem cum eodem exercitu, quem consul non armis, sed vestra auctoritate superaram: multa mecum ipse reputavi.

XIII. Dixerat in concione consul ⁴¹, se clivi Capitolini penas ab equitibus Romanis repetiturum. Nominatim alii compellabantur, alii citabantur, alii relegabantur: aditus templorum erant non solum praesidiis & manu, verum etiam demotione sublatis. Alter consul ⁴², ut me, & rempublicam non modo

⁴¹ Consul] Gabinius.

⁴² Alter consul] Forte scripsit Cicero: Alterius consulens, ut eos & rempublicam non modo desereret, sed etiam hostibus reipublicae prodere, praesidiis Clodius suorum praemiorum obligaret. Nam eos quo referas, quam-

cunque lesionem amplecteris, non habebis. Nam si legas cum Hotomanno & Augustino consules, delendum est eos. Dicendum enim erat, Alter consules praesidiis obligaret. Sin vero legas, Alter consul, qui sint, quos praesidiis obligaret, non invenies. Quamvis autem

modo deserent, sed etiam hostibus reipublica proderent, passionibus eos suorum premiorum obligarat. Erat alius ad portas ⁴³ cum imperio in multos annos, magnoque exercitu: quem ego inimicum mihi fuisse non dico; tacuisse, cum diceretur esse inimicus, scio.

Duae partes esse in republica cum putarentur: altera me deposcere, propter timide defendere, propter suspicionem caedis putabatur. Qui autem me deposcere videbantur, in hoc auxerunt dimicationis metum, quod nunquam insitendo suspicionem hominum, curamque minuerunt. Quare cum viderem senatum ducibus orbatum, me a magistratibus partim oppugnatum, partim proditum, partim derelictum: servos simulatione collegiorum ⁴⁴ nominatum esse conscriptos, copias omnes Catilinae pene in eadem ducibus, ad spem caedis & incendiorum esse revocatas: equites Romanos, proscriptionis; municipia, vastitatis; omnes, caedis metu esse per-motos: potui, potui, Patres conscripti, multis auctoribus fortissimis viris, me vi, armisque defendere: nec mihi ipse ille animus idem meus, vobis non incognitus, defuit. Sed videbam, si vicissem praesentem adversarium, nimium multos mihi alios esse vincendos: si victus essem, multis bonis & pro me, & mecum, etiam post me esse pereundum: tribunitique sanguinis ultores esse praesentes: mea mortis poenas iudicio, & posteritati reservari.

XIV. Nolui, cum consul communem salutem sine ferro defendissem, meam privatus armis defendere: bonosque viros lugere malui meas fortunas, quam suis desperare. Ac, si solus essem interfectus, mihi turpe: si cum multis, reipublica

autem utroque Clodius obligat consules, quia tamen in precedente ⁴³ dixerat, alterum consulem gradus clivi Capitolini demolitum esse, ne equites possent ejus institutum inhibere, in hac addit, alterum consulem passionibus Clodii inductum se & reipublicam prodidisse. *Gravius.*

⁴³ Erat alius ad portas.] C. Caesarem significat, qui (teste Plutarcho) cum Galliam utramque cum imperio & exercitu obtineret, tamen non prius ad bellum profectus est,

quam Cicero ex Italia pulsus esset. Clodii enim benevolentiam sibi retinere voluit, ne ea quae consul contra leges & auspicia gesserat, a tribuno pl. rescinderentur: ut in Pisoniana Cicero significat. *Hann.*

⁴⁴ Simulatione collegiorum.] Legem Clodii significat, ut collegia, id est conventus artificum a Numa instituti & magna ex parte tum a legibus, cum a S. C. sublatis, multique alij restituerentur. *Idem.*

funestum fore videbatur. Quod si mihi aeternam esse arumnam propositam arbitrarer: morte me ipse potius, quam sempiterno dolore multassem. Sed cum viderem, me non diutius, quam ipsam rempublicam, ex hac urbe abiturum: neque ego illa exterminata mihi remanendum amplius putavi: & illa, simulatque revocata est, me secum pariter reportavit. Mecum leges, mecum quaestiones, mecum jura magistratum, mecum senatus auctoritas, mecum libertas, mecum etiam frugum ubertas, mecum deorum & hominum sanctitates omnes & religiones abfuerunt. Quae si semper abessent: magis vestras fortunas lugerem, quam desiderarem meas. Sin aliquando revocarentur: intelligebam, mihi cum illis una esse redeundum.

Cum mei sensus certissimus testis est hic idem, qui custos capitis fuit, Cn. Plancius, qui, omnibus provincialibus ornamentis commodisque depositis, totam suam quaesturam in me sustentando & conservando collocavit. Qui si mihi quaestor imperatori fuisset, in filii loco fuisset. Nunc certe erit in parentis, cum fuerit quaestor non imperii, sed doloris mei. Quapropter, Patres conscripti, quoniam in rempublicam sum pariter cum republica restitutus: non modo in ea defendenda nihil minuum de libertate mea pristina, sed etiam adaugebo.

XV. Etenim, si eam tum defendebam, cum mihi aliquid illa debebat: quid nunc me facere oportet, cum ego illi plurimum debeo? Nam quid est, quod animum meum frangere, aut debilitare possit, cujus ipsam calamitatem non modo nullius delicti, sed etiam divinorum in rempublicam beneficiorum testem esse videatis? Nam & importata est, quia defenderam civitatem: & mea voluntate suscepta est, ne a me defensa reipublica per eundem me extremum in discrimen vocaretur.

Pro me non, ut pro P. Popilio ⁴⁵, nobilissimo homine; adolescentes filii, non propinquorum multitudo populum Romanum est deprecata: non, ut pro Q. Metello, summo & clarissimo viro, spectata jam adolescentia filius: non L. & C. Metelli, consulares, non eorum liberi, non Q. Metellus Ne-
pos, qui tum consulatum petebat, non Luculli, Servilii, Scipio-

piones, Metellorum filii, stentes ac fordidati, populo Romano supplicaverunt: sed unus frater, qui in me pietate, filius; consilius, parens; amore, (ut erat) frater inventus est; squalore & lacrymis, & quotidianis precibus, desiderium mei nominis renovari, & rerum gestarum memoriam usurpari coegit. Qui cum statuisset, nisi per vos me recuperasset, eandem subire fortunam, atque idem sibi domicilium & vitæ & mortis deposceret: tamen nunquam nec magnitudinem negotii, nec solitudinem suam, nec vim inimicorum ac tela pertimuit.

Alter fuit propugnator mearum fortunarum, & defensor affiduus, summa virtute & pietate, C. Piso, gener: qui minas inimicorum meorum: qui inimicitias affinis mei, propinqui sui, consulis: qui Pontum & Bithyniam quæstor pro mea salute neglexit. Nihil unquam senatus de P. Popilio decrevit, nunquam in hoc ordine Q. Metelli mentio facta est. Tribunitiis sunt illi rogationibus, interfectis inimicis, denique nulla auctoritate senatus restituti; cum alter eorum ⁴⁶ senatui paruisset, alter vim eademque fugisset. Nam C. quidem Marius, qui hac hominum memoria tertius ante me consularis, tempestate civili expulsus est, non modo a senatu non est restitutus: sed reditu suo senatum cunctum pene delevit. Nulla de illis magistratuum consensio, nulla ad rempublicam defendendam populi Romani convocatio, nullus Italiæ motus, nulla decreta municipiorum, & coloniarum extiterunt.

Quare cum me vestra auctoritas accesserit, populus Romanus revocavit, respublica imploravit, Italia cuncta pene suis humeris reportavit: non comittam, Patres conscripti, ut, cum ea mihi sint restituta, quæ in potestate mea non fuerunt, ea non habeam, quæ ipse præstare possim, præsertim cum illa amissa recuperarim, virtutem & fidem nunquam amiserim.

⁴⁶ Cum alter eorum] Locus requirere vocem tamen videtur: ut sit, cum tamen alter. Nam hoc significat, postulatu senatus non sunt restituti, cum tamen, &c. Hotoman. Senatus est: non sunt a Senatu restituti, quam-

vis Popilius perierit, quod ex S. C. amico Tib. Gracchi persecutus fuerat: Metellus, quod vim & eadem bonorum & Senatus impius vitaverat. Ferrat.

PRO

PRO DOMO SUA.

AD PONTIFICES.

O R A T I O XXIX.

A R G U M E N T U M.

NON videbatur sibi Cicero in patriam restitutus, nisi domum etiam suam recuperasset: qua diruta, aream illius Libertati consecrandam Clodius curaverat, ne profana rursus fieri posset. Cum igitur de religione tollenda ex S. C. ageretur apud Pontifices, hanc habuit orationem Cicero prid. Kal. Octob. P. Lentulo & Q. Metello Coss. qua consecrationem neque jure, neque vire factam fuisse contendit, contra adnitente P. Clodio. Adjudicaram fuisse aream Cicero a Pontificum collegio, ac deinde a Senatu, patet ex Epist. 2. lib. IV. ad Att. & ex Orat. de Har. responsis. FERRATIUS.

Grævianas adnotationes habes in fine voluminis.

I.

UM multa divinitus, Pontifices ¹, a majoribus nostris inventa, atque instituta sunt, tum nihil præclarior, quam quod vos eisdem ² & religionibus deorum immortalium, & summæ reipublicæ præesse voluerunt: ut amplissimi & clarissimi cives rempublicam bene gerendo, pontifices religiones sapienter interpretando, rempublicam conservarent. Quod si ullo tempore magna causa in sacerdotum populi Romani judicio, ac potestate versata est: hæc profecto tanta est, ut omnis reipublicæ dignitas, omnium civium salus, vita, libertas, aræ, foci, dii penates, bona, fortunæ,

Tom. V.

I i i

¹ Pontifices] Minores, absente Pontifice Max. C. Casare, qui tum in Gallia bellum gerebat. Manut.

² Vos eisdem] Non tam eos, qui tum pontifices erant, qui longe aberant a majo-

rum ætate, quam superiores omnes pontifices, ut religioni præses nemo, qui summam rempublicam simul non administraret, id est, qui senator non esset. Idem.